

USTANOWIENIE GODŁA

Potrzeba badań

Godło Uniwersytetu Warszawskiego, mimo swojej ważnej, symbolicznej roli w historii uczelni, nie stało się tematem zbyt wielu opracowań naukowych. Informacje o ustanowieniu, usunięciu i przywróceniu tego znaku, wyjaśnienie symboliki jego elementów można co prawda znaleźć w pracach o dziejach uniwersytetu lub szkolnictwa w okresie Królestwa Polskiego, jednak jedyne obszerne studium monograficzne ukazujące ten symbol uczelni w ujęciu historycznym opublikował Stefan K. Kuczyński². Ze względu na to, że praca ta obejmowała dość rozległy zakres czasowy – od założenia uczelni do końca XX w. – nie było w niej miejsca na pogłębione badanie samych okoliczności ustanowienia godła.

Znak uczelni – orzeł „dawny” polski pod koroną zamkniętą, w otoczeniu pięciu gwiazd, trzymający w prawym szponie gałązkę laurową, a w lewym palmową – został przyjęty w listopadzie 1817 r. na wniosek Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego³. Dlaczego zdecydowano się na zatwierdzenie znaku odwołującego się do Orła Białego, historycznego godła dawnej Korony Królestwa Polskiego? Wybór takiej jego postaci nie był wcale oczywisty, gdyż inne instytucje naukowe – jak ustalił to Kuczyński – reprezentowane były przez przedstawienia różnych symboli bardziej charakterystycznych dla stowarzyszeń uniwersyteckich i akademii: ksiąg symbolizujących Biblię lub prawa i statuty uczelni⁴ albo obiektów związanych z ceremoniałem⁵. Użycie w godle Orła Białego miało czytelne konotacje patriotyczne, ale mogło budzić poważne wątpliwości formalne w ówczesnym porządku prawnym. Po interwencji wielkiego księcia Konstantego uniwersytet utracił możliwość stosowania tego znaku. Na pieczęcie uczelni w 1823 r. wprowadzono cesarsko-królewskie godło Królestwa Polskiego. Okoliczności przyjęcia pierwotnego znaku oraz fakt jego zastąpienia innym symbolem skłaniają do postawienia pytań badawczych, których celem jest głębsze zrozumienie znaczenia godła uczelnianego w pierwszych latach konstytucyjnego okresu Królestwa Polskiego. Jedną z podstawowych tez wysuniętych przez Kuczyńskiego podaje, że możliwość używania przez uniwersytet znaku Orła Białego była specjalnym przywilejem, którym mogły się cieszyć tylko dwie enklawy: uczelnia i Wojsko Polskie⁶. Analiza szerszej bazy źródłowej niż ta, z której korzystano we wcześniejszych badaniach, pozwoli zakwestionować tę tezę.

² S.K. Kuczyński, *Godło Uniwersytetu Warszawskiego*, [w:] *Kultura artystyczna Uniwersytetu Warszawskiego. Ars et educatio*, red. J. Miziołek, Warszawa 2003, s. 131–142.

³ W dalszej części tekstu ten organ władzy wykonawczej zapisywany jest w skróconej formie jako „Komisja”, stosowane są też synonimy: resort, ministerstwo, a tylko wyjątkowo przedstawiana jest cała nazwa w miejscach, gdzie wymaga tego kontekst. Cztery pozostałe Komisje Rządowe zapisywane są w pełnej formie.

⁴ Takie przedstawienie napieczętowane figuruje na matrycy tłoka Rady Dozorczej kierującej od 1811 r. Szkołą Prawa i Administracji, która w 1816 r. przekształcona została w wydział Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego. Katalog nr 2.

⁵ S.K. Kuczyński, *Godło...*, s. 132.

⁶ *Idem*, *Orzeł Biały i barwy biało-czerwone w polskich powstaniach narodowych XIX wieku*, „Niepodległość i Pamięć” 1998, nr 10, s. 38.

Ustalenie przyczyn wykorzystania w godle uniwersyteckim historycznego znaku Orła Białego wymaga postawienia pytań pomocniczych, które poszerzą spektrum zagadnień: Jakie asocjacje towarzyszyły tej decyzji? Czy zastanawiano się nad innymi wariantami? Jaka była rola poszczególnych organów publicznych lub osób w jej podjęciu? Odpowiedzi na te pytania będziemy poszukiwać zarówno w znanych już materiałach źródłowych, które niekiedy wymagają jednak nowego spojrzenia, jak i w tych, które nie zostały jeszcze wykorzystane do badania historii godła uniwersyteckiego.

Innym zagadnieniem jest niedoprecyzowana dotychczas kwestia powiązania godła uniwersyteckiego i pieczęci uczelni. Na fakt ich jednoczesnego ustanowienia zwróciło uwagę już wielu autorów. Związek ten wymaga omówienia, gdyż obecna praktyka szerokiego stosowania godła w postaci uproszczonego logo utrudnia zrozumienie wyjątkowego statusu tłoków pieczętnych jako symboli władzy. Wzór pierwszej pieczęci nie tylko powstał w tym samym czasie, kiedy godło uniwersyteckie, ale również – co postaramy się udowodnić – należy go traktować jako tożsamy z głównym znakiem uczelni. Co zatem uznawano za jej symbol po zniesieniu pierwotnego wzoru? Analiza pieczęci znajdujących się na dokumentach oraz stempli służących do ich odciskania pozwoli uzyskać wiele informacji uzupełniających lub korygujących wiadomości pochodzące z przytaczanych dotychczas dokumentów archiwalnych.

Na szczególną uwagę zasługuje tu zbiór zabytkowych tłoków przechowywany w Muzeum Uniwersytetu Warszawskiego. Stemple te należą do wyjątkowo cennych zabytków. Są to trzy garnitury uniwersyteckich tłoków pieczętnych wytworzone przed powstaniem listopadowym według wzorów z lat 1817, 1823, 1830. Zestaw sześciu najstarszych tłoków ma największe znaczenie dla tej pracy, pozostałe dostarczają istotnych informacji porównawczych. Nie zachowały się co prawda wszystkie egzemplarze z garniturów, zestawy zostały zdekompletowane, ale znajdujące się w muzeum tłoki pozwalają na wyrobienie sądu o całości zbioru. ●

IV. Pieczęć mniejsza Uniwersytetu Warszawskiego, w której polu złożono cesarsko-królewskie godło Królestwa Polskiego z pięcioma gwiazdami uczelni, 10 lipca 1823 r., Muzeum UW

i obowiazanie
dla lepszej wiary wlasnosc czynn
drukiem i pieczcią i nowym tech
lewie i dr.

W Warszawie dnia 10. lipca 1823. roku
W Kancelaryi Rektora Uniwersytetu
Wydzielu Nauk i Sztuk piśmnych
Lech Bentkowski

Trzebinski
sekre

V. Dokumenty
Kazimierza Brodzińskiego
z lat 1809–1832
przekazane Muzeum UW
przez Marka Starowieyskiego,
Muzeum UW, fot. M. Bogacki

Archiwum Oświecenia Publicznego,
które znajdowało się na terenie
Uniwersytetu Warszawskiego,
zostało spalone w wyniku bombardo-
wania niemieckiego we wrześniu
1939 r. Zachowanych akt z początku
istnienia uczelni należy szukać
w spuściznach po instytucjach
i osobach korespondujących
z uniwersytetem.

Warszawa dnia 21. Maja 1832 r.

KOMITET Do Rozklassyfikowania Królestwa Polskiego, przez NAYJAŚNIEYS Zatwierdzo

Do

Brodzińskiego
Królewsko M

Posłanie do upu
miania Wz Brod
M. i de Taci
Brodzkiego Pro

Wz Brod
M. i de Taci
Brodzkiego Pro

Na zdanie Jmli Pana Kazimierza
Kazimierskiego Łaskawy Profesora Uniwers
i Sekretarza Rady un
przypisan Brodziński
w szkołach XX
uczniów przyktem
Miesiąca Lipca roku
pracowało się, nad
rownie był przy
naukowym i ma
mądrzenia zjed

Gdy w sk
nych w
miejscu
na w Gosa
skiej nast
Wm. Hama
miejscu uw
swoją Jęgo
w War

Commissiona Kradowa Wyman Religijnych Oświecenia Publicznego

Dobrze sobie zdawajemy z chwalebnych Obparowań
i anachorickich zdołności Jm. Brodzińskiego Profes
sora typograficznego Literatury Polskiej w Włodzi
nauk pięknych tutejszego Uniwersytetu Królewskiego,
mianem Profesorem i do dalszego etatem do
siej Włodzi przesłanym, i do dalszego etatem do
przepisów świętego i gorliwego petytora obowiązkowi
miejscowym Patentem usypia.

Minist

Przypisany
Wm. Hama

Przypisany
Wm. Hama

Przypisany
Wm. Hama

enie
Kazimierza Brodzińskiego
Uniwersytetu Kr
egandrowskiego.

N=11,4

Literatura i źródła

W dotychczasowej historiografii pierwotne godło i pierwsze pieczęcie uniwersyteckie omawiane były prawie wyłącznie na podstawie relacji pisanych, nie zaś analizy samych zabytków. Akta uniwersyteckie spłonęły na początku II wojny światowej w pożarze Archiwum Oświecenia Publicznego w Warszawie⁷ (dalej: Archiwum Oświecenia), szczęśliwie jednak wcześniej, bo na początku XX w., skorzystał z nich Józef Bieliński⁸. Ten zasłużony badacz napisał trzypiętomową monografię Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego, w której obficie cytował archiwalia, dzięki czemu jego praca nie tylko ma walor krytyczny⁹, ale jako jedyna daje możliwość zapoznania się z treścią nieistniejących już dokumentów¹⁰. Niestety, Bieliński – skądinąd poświęcający zazwyczaj różnym szczegółowym tematom wiele miejsca – informacje o godle i tłokach pieczętnych przedstawił w sposób bardzo zwięzły, zaledwie na trzech stronach pierwszego tomu. To tam znajdują się podstawowe wiadomości o ustanowieniu godła i pieczęci. Mimo tak niewielkiej ilości danych możliwość pośredniego dostępu do treści spalonych akt była na tyle cenna, że do pracy Bielińskiego odwoływali się niemal wszyscy uczeni, którzy później zajmowali się tematem godła i pieczęci uniwersyteckich. My także wiele informacji zawdzięczamy temu niestrudzonemu badaczowi, choć jego dzieła nie można oczywiście traktować jako jedyne źródła w analizowanym zagadnieniu, ale należy je konfrontować z innymi. Szczególnym przykładem są tu wspomniane tłoki pieczętno – niektórzy badacze wiedzieli już o ich istnieniu, a nawet ilustrowali swoje prace zdjęciami przedstawiającymi zabytki¹¹. Nie omówili jednak pewnych różnic między opisem archiwalnym a przywołanymi w roli ilustracji obiektami, materialnymi świadectwami przeszłości. Do tej pory tłoki nie stały się tematem osobnego studium – to istotna luka w polskiej literaturze naukowej nie tylko w wypadku tych egzemplarzy zabytków, ale ogólnie tego typu źródeł. Tłok (typariusz, stempel) postrzegany bywa bowiem jako narzędzie służące do odcisnięcia wizerunku władcy, herbu lub godła i przez to nie budzi takiego zainteresowania jak przystawiona do dokumentu pieczęć¹². Badacze nieraz zwracali już uwagę na niedocenianą rolę tłoków pieczętnych. Zanon Piech wnosił o dostrzeżenie ich funkcji ideowej jako znaków

⁷ T. Manteuffel, *Archiwum Oświecenia Publicznego w Warszawie*, [w:] *Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, red. K. Konarski, Warszawa 1956, t. 2, s. 212–213; Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego (dalej: AUW), Wystawy, pokazy, AUW-691, J. Szymańska-Pętała, *Wstęp*, [w:] J. Szymańska-Pętała, E. Rose, *Materiały archiwalne do dziejów Uniwersytetu Warszawskiego w zasobie Archiwum UW. Katalog wystawy 26.06.1979–13.10.1979*, mps.

⁸ Józef Bieliński (1848–1926), lekarz, historyk amator i archiwista, od 1915 r. kierownik uniwersyteckiego archiwum, od 1918 do 1926 r. dyrektor Archiwum Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie, do którego włączono zbiór uniwersytecki. Archiwum znajdowało się w gmachu Pokuratorskim na terenie Uniwersytetu Warszawskiego. A. Suligowski, *Józef Szeliga Bieliński. Jego działalność i jego prace*, Warszawa 1931, s. 15.

⁹ Trudno byłoby oczekiwać od Bielińskiego, aby posługiwał się pełnym krytycznym warszatem historyka, skoro nie ukończył studiów w dziedzinie nauk historycznych. Jednakże w swojej pracy nie tylko referował treść interesujących go dokumentów, ale również stawiał problemy i dążył do ich rozstrzygnięcia.

¹⁰ J. Bieliński, *Królewski Uniwersytet Warszawski (1816–1831)*, t. 1–3 oraz skorowidz, Warszawa 1907, 1911, 1912, 1913.

¹¹ S.K. Kuczyński, *Godło...*, s. 131–132, J. Miziołek, *The University of Warsaw. History and traditions*, Warszawa 2017, s. 58–59.

¹² Jeśli porównamy tę sytuację do badań nad insygniami władzy: koronami, berłami, pierścieniami lub łańcuchami, to narzędzia, za pomocą których owe przedmioty zostały wykonane, mogą budzić zainteresowanie historyków techniki, nie przypisuje się natomiast funkcji ideowych młotkom, cążkom czy szczypcom złotniczym. W wypadku tłoków pieczętnych i pieczęci mamy do czynienia z inną zależnością – tłok sam w sobie jest atrybutem władzy, a nawet dziełem sztuki.

- ¹³ Z. Piech, *Zbiory pieczęci jako przedmiot badań sfragistycznych*, [w:] *Zbiory pieczęci w Polsce*, red. Z. Piech, W. Strzyżewski, Warszawa 2009, s. 9.
- ¹⁴ J. Giersz, *Pieczęcie – niedoceniana i nie do końca znana działalność Mennicy Warszawskiej*, „Biuletyn Numizmatyczny” 2018, nr 4, s. 263.
- ¹⁵ M. Szmít, *Kancelaria i archiwum Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego (1816–1831) i Szkoły Głównej Warszawskiej (1862–1869)*, „Roczniki Uniwersytetu Warszawskiego” 1973, s. 43–63.
- ¹⁶ Postać dotychczas znana wyłącznie z nazwiska. Rada Ogólna zadecydowała o zatrudnieniu go jako sekretarza kancelarii uniwersyteckiej 11 I 1817 r. Był równocześnie protokołistą dziennikarzem Komisji w 1818 r. i następnych latach, do jego obowiązków należała m.in. odpowiedzialność za pieczęcie Komisji. M. Szmít, *Kancelaria...*, s. 126; *Nowy Kalendarzyk Polityczny na Rok 1819*, Warszawa 1818, s. 139. Imię udało się ustalić na podstawie: J.F. Piwarski, *Opis żałobnego obchodu po wiekopomnej pamięci Najjaśniejszym Aleksandrze I, Cesarzu Wszelch Rosyi, Królu Polskim w Warszawie, w dniach 7, 9, 10, 11, 12, 13, 17, 19, 23 kwietnia 1826 roku uroczyste odbytego*, Warszawa 1829, s. 28.
- ¹⁷ Adam Antoni Jacyna (1758–1822), imię zakonne Augustyn (dominikanin), pedagog, filolog, ksiądz, doktor filozofii i magister sztuk wyzwolonych (uniwersytet w Lipsku, 1818), sekretarz deputacji ds. statutu Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego (1821). Nominację na sekretarza kancelarii uniwersyteckiej otrzymał 29 X 1817 r. Pisma uniwersyteckie kontrasygnował podpisem „Jacyna Secr.”. M. Manteufflowa, *Jacyna Adam Antoni*, [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. 10, Wrocław 1990, s. 283–284.
- ¹⁸ Kazimierz Brodziński (1791–1835), poeta, tłumacz, krytyk literacki i historyk literatury, w latach 1809–1813 służył w armii Księstwa Warszawskiego, w latach 1815–1822 pracował jako sekretarz Dyrekcji Rządowej Teatru Narodowego. Od 1822 r. wykładał literaturę na Królewskim Uniwersytecie Warszawskim. Nominację na pierwszego sekretarza kancelarii uniwersyteckiej otrzymał 16 XII 1822 r. (nominacja w zbiorach Muzeum UW, nr inw. MUW/606/19). Pisma uniwersyteckie kontrasygnował podpisem „Casimirus Brodziński. Secr: Univer.”. Z. Ciechanowska, *Brodziński Kazimierz*, [w:] PSB, t. 2, Kraków 1936, s. 451–453; E.Z. Wichrowska, *Kazimierz Brodziński 1791–1835*, [w:] *Portrety uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego 1816–1916*, red. M. Wąsowicz, A.K. Wróblewski, Warszawa 2016, s. 106–125 („Monumenta Universitatis Varsoviensis 1816–2016”).
- ¹⁹ M. Osiecka, *System kancelaryjny i archiwalny komisji rządowych w Królestwie Polskim w latach 1815–1867*, praca doktorska pisana na Wydziale Historycznym UW pod kierunkiem dr. hab. Stefana Ciary, Warszawa 2020. Repozytorium UW: <https://depotuw.ceon.pl/handle/item/1143> (dostęp: 12 I 2022 r.).

władzy i jej wiarygodności¹³, a ostatnio Janusz Giersz w pracy poświęconej badaniu dziejów i wytworów Mennicy Warszawskiej apelował o ocalenie od zniszczenia i zapomnienia zabytków tego typu¹⁴. To właśnie w medalierii tej instytucji została wykonana przynajmniej część tłoków uniwersyteckich sprzed 1830 r. przechowywanych w Muzeum UW.

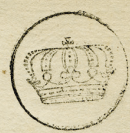
Tłoki były używane do czynności kancelaryjnych. Dzieje kancelarii Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego opracowała Małgorzata Szmít¹⁵. Badaczka ustaliła podstawy regulujące funkcjonowanie tej niewielkiej jednostki administracji uczelnianej, praktykę działania oraz zidentyfikowała postacie pierwszych sekretarzy kierujących kancelarią: Wincentego Kamińskiego¹⁶ (1817–1818), ks. Adama Antoniego Jacyny¹⁷ (1818–1822) i Kazimierza Brodzińskiego¹⁸ (1822–1831). Autorka nie objęła jednak zakresem tematycznym swojego artykułu ani tłoków pieczętnych, ani sposobu uwierzytelniania za ich pomocą dokumentacji. Brak ten w pewnym stopniu rekompensuje wydana niedawno praca doktorska Małgorzaty Osieckiej – publikacja nie dotyczy co prawda spraw uczelni, ale pozwala poznać szersze spektrum zagadnień związanych z funkcjonowaniem kancelarii komisji rządowych za czasów Królestwa Polskiego¹⁹. Dokładne studia przeprowadzone przez Osiecką – poprzez analogię – pozwalają na lepszą orientację w słabiej źródłowo udokumentowanej kancelarii uczelni.

Informacje o orle uniwersyteckim i pieczęciach można znaleźć w opracowaniach, w których syntetycznie ujęto historię uczelni. Musimy jednak zauważyć, że zagadnieniu ustanowienia godła nie poświęcano tam zbyt wiele uwagi w porównaniu z takimi problemami jak choćby organizacja szkoły, model nauki i nauczania czy życie społeczności akademickiej. Temat najważniejszego znaku uczelni traktowano jako dość oczywisty element tradycji uniwersyteckiej.

191

N° 20
L
1844
2578

L

Ministerstwo Oświaty Publicznego w Warszawie dnia 16 Grudnia 1822 r.

Kommissya Rządowa
Wydział Religijny i Oświecenia Publicznego

Na przedstawienie Rektora Królewsko Warszawskiego Uniwersytetu dobrane sobie należnego P. P. Kazimierza Brodzińskiego mianując pierwszym Sekretarzem tegoż Uniwersytetu z pensją roczną, Łbitych polskich Dwa tysiące przysięst A. Słupsk. 2500. — do dnia 1^{go} stycznia 1823 roku pobierać się mającą, i do pełnienia wło-
niących obowiązków niniejszym wygłasza.

Minister Prezydency
Janina Jablonski

Nambrak Wydziału
Oświaty

Sekretarz Generalny
Pracowni

Nominacja
dla

P. Kazimierza Brodzińskiego
na Sekretarza pierwszego Królewsko
Warszawskiego Uniwersytetu

Il. 2. Nominacja Kazimierza Brodzińskiego na I sekretarza Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego, 16 grudnia 1822 r., MUW

O najstarszych typariuszach uczelni wspomniała Maria Wawrykowa, autorka rozdziału o historii Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego w najbardziej rozbudowanej pracy poświęconej dziejom uczelni, napisanej w drugiej połowie XX w. Uwzględniła ona wiadomości zebrane przez Szmit, przytoczyła za Bielińskim niektóre fakty, jak choćby wygląd godła i treść legendy na stemplu, ale równocześnie podała informację, że „wszystkie dokumenty i pisma kancelaria zaopatrywała w pieczęć [...] dużą lub małą”²⁰. Wiadomość ta pochodzi najpewniej z ówczesnego statutu Uniwersytetu Warszawskiego²¹, ale – jak przedstawimy to w dalszej części tej pracy – nie w pełni oddaje hierarchię tłoków pieczęci uniwersyteckich. Warty odnotowania jest jednak fakt, że już po raz drugi podajemy przykład rozmijania się informacji zaczerpniętych ze źródeł pisanych i stanu rzeczywistego, który możemy stwierdzić, analizując zachowane zabytki.

²⁰ M. Wawrykowa, *Uniwersytet Warszawski w latach 1816–1831*, [w:] *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1807–1915*, red. S. Kieniewicz, Warszawa 1981, s. 78.

²¹ *Tymczasowe Urządzenie Wewnętrzne Uniwersytetu Królewsko-Warszawskiego* z 15 IV 1818 r., par. 215, [w:] *Księga protokołów Rady Ogólnej Uniwersytetu Warszawskiego 1817–1819*, oprac. R. Gerber, Warszawa 1958, s. 195.

²² *Kultura artystyczna...*, s. 81, 132.

²³ J. Miziołek, *Uniwersytet Warszawski. Dzieje i tradycja*, Warszawa 2005, s. 22–23, 50–51.

Tłokami pieczętnymi z dawnej kancelarii uczelni zainteresowali się Jerzy Miziołek i Hubert Kowalski w trakcie przeprowadzania kwerendy dotyczącej zbiorów uniwersyteckich przechowywanych w Muzeum Narodowym w Warszawie. Stemple znajdowały się tam wraz z innymi tłokami należącymi do kolekcji Uniwersytetu Warszawskiego przekazanymi muzeum na prawie depozytu w 1918 r. W wyniku kwerendy zdjęcia niektórych tłoków zostały po raz pierwszy opublikowane w pracy zbiorowej poświęconej kulturze artystycznej Uniwersytetu Warszawskiego²². W tej publikacji ukazał się także wspomniany już artykuł Stefana K. Kuczyńskiego. Wartościowym ustaleniom i uwagom autora towarzyszy zdjęcie jednego z najstarszych tłoków pieczętnych. Fotografia pełni tu jednak funkcję wyłącznie ilustracji poglądowej, gdyż uważna analiza opisu archiwalnego pieczęci i widocznej na zdjęciu postaci – treści inskrypcji w otoku – pozwala stwierdzić, że nie są one tożsame. Różnica ta nie została jednak wyjaśniona w tekście głównym artykułu.

Odkrycie zabytkowych tłoków, czy też raczej zwrócenie uwagi świata nauki na ich istnienie przez Miziołka i Kowalskiego, było jednak istotnym wydarzeniem na drodze do lepszego poznania zagadnienia. W syntetycznej pracy omawiającej dzieje i tradycję uniwersytetu Miziołek włączył informacje o godle, pieczęciach i tłokach do wykładu o powstaniu uczelni – wskazał na ich symboliczne znaczenie. W ten sposób wizerunki zabytków zostały upowszechnione, a ich rola znalazła należne miejsce w rozważaniach na temat organizacji szkoły²³.

Z okazji dwusetnej rocznicy założenia uczelni wydane zostało wielotomowe dzieło „Monumenta Universitatis Varsoviensis”. Część poświęcona Królewskiemu Uniwersytetowi

Warszawskiemu, autorstwa Macieja Mycielskiego²⁴, jest obecnie najpełniejszym syntetycznym obrazem pierwszego okresu istnienia uczelni – od założenia do rozwiązania po powstaniu listopadowym. Praca ta pozwala poznać kontekst wyboru godła, przez co jest bardzo przydatna dla poniższych rozważań, a na ustalenia badacza będziemy się często powoływać. Kwestia ustanowienia godła nie znalazła się w zakresie poruszanych przez autora zagadnień, tym bardziej więc temat ten wymaga omówienia w świetle analizy źródeł, zarówno tych już znanych, jak i tych jeszcze niepoddanych szczegółowemu badaniu. Treść inskrypcji napieczętniej przekazuje natomiast autor innej monumentalnej pracy na temat szkolnictwa, Adam Winiarz²⁵. Jest to jednak powtórzenie relacji Bielińskiego, przytoczone zresztą niebezpośrednio ze źródła, przez co do legendy wkradł się błąd. W tej bardzo wartościowej skądinąd pracy o ujęciu syntetycznym nie było miejsca na szczegółowe rozważania dotyczące godła i pieczęci.

W omówieniu źródeł wykorzystanych przy pisaniu niniejszej pracy zostanie również przedstawiona metodologia prowadzonych badań. Najważniejsze źródła do historii godła i pieczęci uniwersyteckich – co zostało już zasygnalizowane wcześniej – spłonęły w 1939 r. wraz z Archiwum Oświecenia znajdującym się w gmachu Pokuratorskim na terenie uczelni. Były to m.in. akta Komisji, szkół, a przede wszystkim uniwersytetu. W ten sposób unicestwione zostały nie tylko źródła pisane, które bezpośrednio dostarczyłyby nam wiedzy w badanym temacie, ale również przykłady zastosowania pieczęci. Dlatego w dalszym postępowaniu często będziemy zmuszeni sięgać do źródeł pośrednio odnoszących się do głównego zagadnienia.

Niemniej punktem wyjścia dla podjętych badań były przechowywane w muzeum materialne świadectwa przeszłości pozostające w samym „centrum wydarzeń”, czyli zachowany fragmentarycznie zbiór zabytkowych tłoków pieczętnych. Zostały one tylko orientacyjnie wydane przez poprzednich opiekunów z Muzeum Narodowego i opatrzone ogólnymi opisami. Pierwszą przeprowadzoną czynnością było więc zidentyfikowanie wyobrażeń napieczętnych i napisów, stwierdzenie różnic i podobieństw między zachowanymi egzemplarzami, ustalenie kryteriów podziału na tłoki do laku oraz tuszu. Określiliśmy też podstawowe, łatwo uchwytnie cechy: różnice w wielkościach, w treściach inskrypcji oraz wizerunkach napieczętnych. Stwierdziliśmy równocześnie, że materiał, z którego wykonano tłoki, był tego samego rodzaju; do mosiężnych stempli zamocowano drewniane rączki, modelowane w sposób podobny do tralek.

Spodziewaliśmy się, że dostrzeżone różnice będzie można wyjaśnić dzięki opracowaniom historycznym. Okazało się jednak, że nie uwzględniają one cech zabytków, ale powtarzają

²⁴ M. Mycielski, *Uniwersytet Królewski 1816–1831*, [w:] *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1816–1915*, red. T. Kizwalter, Warszawa 2016, s. 53–361 („Monumenta Universitatis Varsoviensis 1816–2016”).

²⁵ A. Winiarz, *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1807–1831)*, Lublin 2002.

²⁶ AUW, Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego – Wydział Oświecenia (dalej: KR/WO) 1, Protokół posiedzeń Rady Ogólnej Szkoły Głównej Warszawskiej od 4 stycznia 1817 do d. 14 marca 1818. i posiedzeń Rady Królewsko Warszaw. Uniwersytetu od dnia 16 marca 1818 do dnia 12 marca in clusive 1819 r. w Warszawie.

²⁷ *Księga protokołów...*

²⁸ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Rada Administracyjna Królestwa Polskiego (dalej: Rada Adm. KP) 1/188/0.

²⁹ AGAD, I Rada Stanu Królestwa Polskiego (dalej: I RS) 1/184/0.

³⁰ Dziennik Praw Królestwa Polskiego (dalej: DPKP), dostęp on-line Podlaska Biblioteka Cyfrowa.

³¹ *Dyploma Królewskiego uniwersytetu w Warszawie*, „Pamiętnik Warszawski czyli Dziennik Nauk i Umiejętności” 1817, t. 7, s. 544–546. *Księga protokołów...*, s. 175–176.

³² Tymczasowe urządzenie wewnętrzne Uniwersytetu Królewsko-Warszawskiego, BUW, Gabinet Rękopisów (dalej: BUW, Rps), sygn. 160; *Księga protokołów...*, s. 179–195.

³³ Ustawa Konstytucyjna Królestwa Polskiego, Dziennik Praw Królestwa Polskiego, 1815, nr 1, s. 2–103.

³⁴ AGAD, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych (dalej: KRSW), 1/191/6278, Używanie pieczęci urzędowej, t. 1; AGAD, Rząd Tymczasowy Królestwa Polskiego (dalej: RTKP), 1/183/0/173, Uchwały Rządu Tymczasowego Królestwa Polskiego.

treść wspomnianej relacji Bielińskiego, którą przeanalizujemy szczegółowo w dalszej części tej pracy. Do tej pory w historiografii nie ustalono dokładnej hierarchii pieczęci ani ich mocy prawnej. Poszukiwania skoncentrowaliśmy więc początkowo na analizie przekazów źródłowych dotyczących proveniencji pieczęci i godła uczelni. Bieliński zrelacjonował – czy nawet w całości przepisał z Archiwum Oświecenia – więcej źródeł pomocnych w poznaniu historii godła uniwersyteckiego niż tylko fragment o ustanowieniu symbolu – najistotniejszy i najczęściej wykorzystywany w opracowaniach. Były to przede wszystkim wiadomości o bezpośrednio związanych z uczelnią instytucjach i ich znakach. Pozwoliło to na znalezienie cennych wiadomości dotyczących kontekstu ustanowienia pieczęci. Następnie przeanalizowaliśmy źródła archiwalne, które mogły zawierać informacje o trybie uchwalenia godła, uzasadnienie projektu lub dyskusje. Najcenniejszym zabytkiem jest księga protokołów rady organizującej uniwersytet z lat 1817–1819. W woluminie tym możemy odnaleźć informacje związane z ustanowieniem godła i pieczęci²⁶. Źródło to wraz z innymi dokumentami z tego okresu zostało opracowane i wydane przez Rafała Gerbera²⁷. Jego treść wymagała porównania z protokołami Rady Administracyjnej²⁸ i Rady Stanu²⁹, a także z Dziennikiem Praw Królestwa Polskiego³⁰. Przeanalizowane pod kątem informacji o godle zostały przede wszystkim akt fundacyjny uniwersytetu³¹, jego statut³², tekst konstytucji Królestwa³³, a także przepisy dotyczące stosowania pieczęci³⁴. Znalezione informacje nie wyjaśniły w pełni kwestii proveniencji godła, ale ujawniły jej skomplikowany charakter, sugerując w ten sposób dalszy tok badań.

Prowadzone one były w dwóch głównych kierunkach. Po pierwsze zmierzały do odтворzenia systemu sfragistycznego uczelni poprzez odnalezienie przykładów stosowania pieczęci uniwersyteckich. Po drugie dążyły do określenia kontekstu ich stosowania poprzez ustalenie regulacji prawnych i praktyki dotyczącej używania pieczęci w tym okresie na innych uczelniach, w komisjach rządowych i innych instytucjach, a także do weryfikacji wiadomości o przedstawianiu wizerunku godła uniwersytetu lub jego elementów na innych polach. Spodziewaliśmy się znaleźć informacje o proveniencji godła także w źródłach dotyczących organizacji i funkcjonowania szkolnictwa w Królestwie Polskim.

Realizacja pierwszego ze wspomnianych kierunków okazała się bardzo trudna z powodu zniszczenia archiwum zawierającego akta szkolnictwa. W obecnym archiwum uniwersyteckim zasób dotyczący najstarszego okresu uczelni reprezentowany jest tylko przez nieliczne ocalałe jednostki. Są to, oprócz wspomnianej księgi proto-